

Dagritme en copulaties van de Steenuil *Athene noctua* in Taarlo

Matthijs Smaal en Willem van Manen

Een paartje Steenuil bezette tijdelijk een speciaal voor hun opgehangen nestkast in Taarlo. De meeste activiteiten vonden in de schemering plaats, zowel 's ochtends als 's avonds. Copulaties werden overwegend tussen 18.00u en 19.00u waargenomen. Per copulatiesessie werden 2-5 paringen uitgevoerd, uitgesmeerd over 1-7 minuten; tussendoor bleef het mannetje op zijn gemak op de rug van het vrouwtje zitten.

In de tuin van Matthijs hingen wij eind 1992 een nestkast voor Steenuilen op. Dit tegen beter weten in, omdat in het afgelopen decennium in Taarlo geen Steenuilen meer zijn waargenomen. In 1993 werd de kast bezet door een Spreeuw *Sturnus vulgaris*. Groot was de verbazing toen in maart 1994 de kast plotseling in bezit werd genomen door een paartje Steenuilen. Matthijs ging protocolleren en werd daarin gesteund door Monique de Lange. Het materiaal beslaat een periode van negen dagen en is summier. In de resultaten wordt daarom alleen ingegaan op activiteitsritme en copulaties.

Gebied

Taarlo is een klein brinkdorp waar, behalve een grootscheepse overname van boerderijen door niet-boeren, de laatste 100 jaar weinig is veranderd. De bewuste tuin bevindt zich aan de westelijke buitenrand van de kleinschalige dorpskern (Amersfoortcoördinaten 2377-5614). Hij is gescheiden van de straat door een dubbele singel van oude eiken en grenst aan een weilandje en de tuin van de bureu. De nestkast hangt op zes m hoogte in de dubbele eikensingel, zodanig dat er vrij zicht op is vanuit de woonkamerraam en vanuit het zolderraampje. De afstand tussen raam en kast bedraagt ongeveer tien m.

Werkwijze

De Steenuilen werden bij de kast gezien tussen 8 en 16 maart. Op zes dagen werd hun gedrag geprotocolleerd over een totale tijdsduur van 24 uur en zeven minuten. Omdat er overdag meestal gewerkt moest worden, zijn de vroege ochtend, namiddag en avond het best gedekt (Tabel 1).

Tabel 1. Perioden waarin de Steenuilen werden geprotocolleerd.
Observation periods in March 1994.

Datum	Begin	Eind	Begin	Eind	Begin	Eind
8 maart	16.45	18.45	-	-	-	-
9 maart	6.55	7.45	17.30	18.50	-	-
10 maart	6.49	8.30	14.00	18.41	-	-
11 maart	6.55	11.30	17.30	19.10	-	-
12 maart	6.45	7.45	13.00	14.00	14.30	17.45
14 maart	6.30	7.00	16.00	17.15	17.30	17.50

Facetten als roepen, copulaties en verplaatsingen werden genoteerd. Op 10 april werd ontdekt dat de borst van het vrouwtje dunne lengtestrepen had, terwijl de borst van het mannetje bezet was met dikke donkerbruine vlekkerige strepen. Vanaf deze dag konden mannetje en vrouwtje onder niet al te slechte lichtomstandigheden van elkaar worden onderscheiden. Helaas was de periode waarin de uilen mijn tuin bewoonden kort. Dit voorkwam een progressieve evolutie van het notatiesysteem; tijd om te anticiperen op specifieke vragen was er niet.

Resultaten

's Ochtends waren de uilen tot ongeveer een half uur na zonsopgang actief. Daarna verdwenen één of beide vogels in de kast. Vooral wanneer de zon scheen, vertoonden de uilen zich ook overdag buiten de kast. Meestal zat daarbij één uil, het mannetje of het vrouwtje, op de inloopplank van de kast (zie Foto). 's Avonds begonnen de uilen vanaf een uur voor zonsopgang onrustig te worden en de kast te verlaten. Zij bleven dan ongeveer anderhalf uur in de buurt van de kast en verdwenen vervolgens. 's Nachts werden beide geslachten incidenteel gehoord, soms in de buurt van de kast, soms enkele honderden meters verderop.

Op alle vier de dagen waarop tussen 18.00u en 19.00u werd geprotocolleerd, werden paringen waargenomen, vijf sessies in totaal. De copulaties vonden 6 en 13 minuten voor zonsopgang plaats, en 7, 5 en 30 minuten erna. De uilen copuleerden uitsluitend op het hoogste punt van een 15 cm dikke kromme eiketak, op dezelfde hoogte als de kast en er vijf meter vandaan. Bij de paringen wipte het mannetje op het horizontaal ineengedoken vrouwtje, ging zachtjes zitten roepen en pikte het vrouwtje zo nu en dan in de kop. Met tussenpozen vonden daarna copulaties plaats, waarbij het mannetje met zijn vleugels wapperde. Per sessie werden 2, 3, 3 en 5 copulaties waargenomen. De sessies duurden respectievelijk 1, 1, 3 en 7 minuten, waarbij het mannetje tussen de copulaties binnen een sessie volkomen ontspannen op het vrouwtje bleef zitten.

Eenmaal werd 's ochtends, 7 minuten voor zonsopkomst, een aanzet tot paren waargenomen. Daarbij zat het mannetje op de inloopplank van de kast zacht te roepen, waarna het vrouwtje zich vanaf de copulatietak bij hem vervoegde. Het mannetje ging vervolgens op het vrouwtje zitten, maar er werd niet gecopuleerd.

Discussie

Vijfenvijftig jaar geleden deed zich een soortgelijke mogelijkheid voor het maken van steenuilprotocollen voor, maar toen in de tuin van Haverschmidt in Heerlen. Hij had het geluk dat zijn Steenuilen standvastiger waren en zodoende kon hij drie seizoenen protocolleren (Haverschmidt 1939, 1946). Wat de paringen betreft merkte Haverschmidt op dat deze, net als in Taarlo, vooral aan het eind van de middag plaatsvonden 'met de regelmaat van een uurwerk'. Slechts eenmaal zag hij de uilen op 6 maart 1939 om 22.00u paren. Bij de paringen zelf beschrijft hij hoe het mannetje op zijn tak steeds luider begon te roepen. Plotseling streek een tweede vogel zwijgzaam naast het roepende mannetje neer. Zonder verdere omhaal sprong het mannetje op het horizontaal ineenduikende vrouwtje, waarna de copulatie plaatsvond. Het mannetje flapte daarbij heftig met zijn vleugels en het vrouwtje produceerde een schril geluid. Soms bleef het mannetje doorgaan met roepen terwijl hij op de rug van het vrouwtje was gesprongen, voordat de copulatie plaatsvond. Na de paring sprong het mannetje van het vrouwtje, waarna hij het broedhol bezocht. Vervolgens vloog hij meestal terug naar het vrouwtje en volgde een tweede tot maximaal vijfde copulatie. Het voornaamste verschil met Taarlo 1994 is dat het mannetje hier tussen de copulaties op de rug van het vrouwtje bleef zitten. Na 16 maart waren de uilen verdwenen en in de lente en zomer werden geen Steenuilen

meer waargenomen in Taarlo. De reden hiervoor is duister. Wel raakte het oude spreuwenest in de kast in de eerste helft van maart doorweekt van de vele regen. Wellicht raakte de nestkast hierdoor als broedplaats in onbruik bij de uilen.

Summary: Daily rhythm and copulations of the Little Owl *Athene noctua* of Taarlo

A pair of Little Owls temporarily occupied a nestbox in the village of Taarlo. The activity pattern of the birds was recorded during 24 observation hours between 8 and 16 March 1994 (Table 1). The owls were mostly inactive from 30 min after sunrise till an hour before sunset, except for sunning behaviour during the daytime. On all four days with observations between 18h00 and 19h00, copulations were registered. Copulations took place on a fixed perch (branch of an oak) in the period from 6-13 min before sunset till 5-30 min thereafter. Typically, several copulations were performed in one uninterrupted session: the male mounted the female, copulated 2, 3, 3 and 5 times respectively (time span involved from 1 to 7 min) and did not leave the back of the female inbetween copulations.

Literatuur

- Haverschmidt F. 1939. Beobachtungen über die Begattung beim Steinkauz (*Athene noctua*). Beitr. Fortpfl. Biol. Vögel 15: 236-239.
Haverschmidt F. 1946. Observations on the breeding habits of the Little Owl. Ardea 34: 214-246.

Adressen:

*Mathijs Smaal, Jagerstraat 1, 9485 TD Taarlo en
Willem van Manen, Muddegoorn 80, 9403 NL Assen*

Foto. Vrouwtje Steenuil op de nestkast, Taarlo, maart 1994 (Matthijs Smaal)